

OSMANLI EDEBİYATINDA BİRİNCİ AĞIZDAN ANLATILAR ÇERÇEVESİNDE
TEMEŞVARLI OSMAN AĞA'NIN OTOBİYOGRAFİSİ

*THE AUTOBIOGRAPHY OF TEMEŞVARLI OSMAN AĞA IN THE CONTEXT OF FIRST-
PERSON NARRATIVES IN OTTOMAN LITERATURE*

FURKAN ÖZTÜRK*

Öz: Bu makale, Osman Ağa adlı bir Osmanlı sipahisinin yaşam öyküsünü birinci ağızdan anlatılar (otobiyografi, günce, anı, sergüzeştname, mektup) çerçevesinde ele alıp incelemeyi amaçlamaktadır. Viyana Kuşatması bozgunundan dört yıl sonra Temeşvarlı Osman'ın görev için gittiği Lipova Kalesi'nin Avusturyalılar tarafından işgaliyle düşmesi, böylelikle Temeşvarlı'nın esaret hayatının başlaması, yıllarca Fischer adlı efendisine hizmet etmesi, fidye parası için arkadaşlarını rehin bırakarak Temeşvar'a gitmesi, parayı bulması fakat dönüş yolunda soyulması, başka bir generalin hizmetine girmesi, kaderin onu Viyana'ya sürüklemesi, orada dil öğrenmesi, şekercilik ve pastacılık mesleğinde ilerlemesi, efendiliği ve dürüstlüğü ile kendini sevdirmesi ve nihayet Karlofça Antlaşması'nın sağlamış olduğu barış havasından yararlanarak Tuna Nehri üzerinden kaçması ve on iki yıllık tutsaklık hayatının sona ermesi sözü edilen otobiyografinin temel noktalarıdır. Temeşvarlı'nın bu maceraları kimi buruk kimi neşeli kimi de umutsuz zamanları içermekte olup Hristiyanlar'ın eline düşmüş bir Osmanlı subayının şahsi gözlemlerini vermesi, kültür tarihi ile ilgili çok önemli bilgiler aktarması ve Rumeli Türklüğüne ait kimi folklorik öğelerin satır aralarında okunabilmesi bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Edebiyatı • Otobiyografi • Temeşvarlı Osman Ağa • Viyana Kuşatması • Tuna Nehri

Abstract: This paper aims to examine the autobiography of an Ottoman sipahi (cavalryman) called Osman Ağa in the context of first-person narratives (autobiography, diary, memoir, sergüzeştname-adventure book, letter). The essential points of this autobiography are, due to the Austrian invasion the fall of Castel Lipova to which Temeşvarlı Osman went for a mission four years after the Siege of Vienna, the beginning of Temeşvarlı's captive life in consequence, serving his master called Fischer for years, his going to Temeşvar by putting his friends to ransom, his finding money but being robbed on his way back. His taking service with another commander, fate dragging him to Vienna, his learning the language there, building his career as a confectioner and pastry maker, endearing himself due to his politeness and honesty, and finally his escape across the River Danube through the peaceful environment provided by Treaty of Karlowitz, ending his twelve years of life in captivity. These adventures of Temeşvarlı record sad, hopeless and cheerful times and are examined as they present the personal observations of an Ottoman officer who fell into the hands of Christians, significant information on cultural history and, between the lines, it is also possible to read in this some folkloric elements of Rumelian Turkishness.

Keywords: Ottoman Literature • Autobiography • Temeşvarlı Osman Ağa • Siege of Vienna • River Danube

* Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya.
furkanozturk@akdeniz.edu.tr

Bu yazı, *Tarih ve Zaman/Mekân Bağlamında Türk Edebiyatı Sempozyumu*'nda (25-27 Nisan 2001, Bilecik) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

Arap edebiyatında *tabakat* ve Fars edebiyatında *tezkire* geleneğine kadar uzanan Osmanlı biyografyacılığı, yüzyıllardır gelişerek önemli eserler vermiş ve imparatorluğun sonuna kadar varlığını korumuştur. Osmanlı edebiyatında şair tezkirelerinin yanı sıra Taşköprizâde'nin Arapça yazdığı *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* ve bu eserin Türkçe çeviri ve ekleri Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan âlimlerin biyografilerini içeren çok önemli bir külliyattır. Bu yönüyle şair tezkireleri, *Şakâik* tercümeleleri, şeyh yaşamöyküleri (*Sefîne-i Evliyâ*, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* vb.) Osmanlı biyografyacılığını oluşturan temel gelenekler olup Osmanlı edebiyatı araştırmaları için çok önemli kaynaklardır. Osmanlı edebiyatının sözü edilen bu zengin biyografya geleneğinin yanında, otobiyografik tarzdaki günce, hatırat, sergüzeştname ve özellikle henüz yeterince incelenmemiş olan özel mektuplar da çok önemli bir yer tutar¹. Cemal Kafadar'ın deyişiyle 'Osmanlı birey edebiyatının' çerçevesini çizen söz konusu türler üzerinde yapılacak çalışmalar, kuşkusuz Osmanlı kültür ve edebiyat tarihinin yepyeni bir boyutunu ortaya çıkaracaktır.

Bu alanda özellikle iki çalışma, Osmanlı edebiyatı 'birinci ağızdan anlatılar' geleneğini ayrıntılı bir biçimde incelemektedir. Bunlardan biri Harun Tolasa'nın *Kendi Kalemıyla Temeşvarlı Osman Ağa, Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı* adlı eserin 'giriş' bölümüdür². Sözü edilen bu eser, Temeşvarlı'nın otobiyografik metninin günümüz Türkçesi uyarlamasıdır. Metnin aslı, Tolasa tarafından bitirme tezi olarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu otobiyografik metnin aslı, Kreutel tarafından çalışılmış ve *Die Autobiographie des Dolmetschers Osman Ağa aus Temeschwar* adıyla yayımlanmıştır³.

Yine bu konuda bir diğer önemli eser, Cemal Kafadar'ın *Kim var imiş biz burada yoğ iken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun* adlı kitabının 'Ben ve Başkaları' adlı ikinci bölümüdür⁴. Çalışmamızda otobiyografi, günce, hatırat, sergüzeştname ve mektup tarzındaki eserleri imleyen 'birinci ağızdan anlatılar' terimi, Cemal Kafadar'ın bu yazısından ödünç alınarak kullanılmıştır. On altı ve on yedinci yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan 'sıradan' dört bireyin; Mustafa (yeniçeri), Ayaşlı Hüseyin Çelebi (tüccar), Seyyid Hasan (derviş) ve Asiye'nin (hatun) yaşamlarından kesitleri, arşiv ve yazma kütüphanelerindeki kaynaklara dayanarak ortaya koyan bu çalışma, aynı zamanda yazarın 'tarihçinin uzak gözlüğü' dediği yöntem, paradigma ve felsefe gibi temel sorunları da kapsamaktadır. 1986-94 yılları arasında farklı yerlerde ve dillerde yayımlanan dört yazıdan oluşan kitap, bir yönüyle Osmanlı tarihine bir yönüyle de Osmanlı edebiyatındaki belli konulara (biyografi, otobiyografi, hatırat, günce) temas etmektedir. Cemal Kafadar kitabın adını (*Kim var imiş biz burada yoğ iken*) Karacaoğlan'ın 'efkârlı bir şiir'indeki bir dizeden ödünç alır. Yazar, giriş bölümünde yapmış olduğu kapsamlı değerlendirmesinde kitabın adı konusunda Yunus Emre'nin "*biz bu ilden gider olduk kalanlara selam olsun*" dizesini Karacaoğlan'ın kitaba adını veren dizesinin 'bir içbükey yansıması' gibi görmekte; Edip Cansever'in "*ne kalır benden geriye, benden sonrası kalır, asıl bu kalır*" dizesini yine Karacaoğlan'ın şiiri paralelliğinde bir tarih felsefesi bağlamına oturtmaktadır.

Esirlik hatıraları denilince Temeşvarlı'nın dışında hatıra gelen en önemli metin, kuşkusuz bir

¹ Levend 1968, 111-112; Olgun 1972, 411-412; Gökalp 2009; Çoşkun 2011, 13-25.

² Tolasa 2004, 23-60.

³ Temeşvarlı Osman'ın esaret anıları üzerinde yapılan çalışmalar ve Temeşvarlı'nın diğer eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tolasa 2004, 8-9; 35-37. Ayrıca bu konuda yayımlanmış diğer iki çalışma için bk. Erendor 1998; Sakin 2008.

⁴ Kafadar 2009, 39-71.

Osmanlı kadısı olan Macuncuzade Mustafa Efendi'nin tayin dolayısıyla Bafa yaptığı üç haftalık deniz yolculuğunun sonunda Rodos Şövalyeleri tarafından tutsak edilmesi, Malta'ya götürülmesi ve orada geçirdiği iki yıllık esaret hayatı hakkında yazdıklarıdır. Malta'daki zindan koşulları, esirlerin günlük yaşayışları, beş yüz altınlık kurtuluş fidyesi müzakereleri, kader ortağı dostları, adadaki hastanede tedavi görmesi, bayram günlerindeki burukluk ve hüznüleri, İstanbul özlemleri, manga manga sayılmaları, maddi durumu iyi olan esirlerin zindan dışındaki evlerde ikamet edebilmesi ve kimi zaman Mustafa Efendi'yi dostlarının evde misafir etmesi, zindanın bir köşesinin mescit olarak kullanılması, her tutsağa günlük üç kara ekmek ve bir kavata çorba verilmesi, ancak bayram günlerinde özel yemek çıkması, Macuncuzade'nin yazmış olduğu şiirler ve not düştüğü tarihler söz konusu hatıratı oluşturan en önemli konulardır. İlk defa İsmet Parmaksızoğlu tarafından tanıtılıp ve İstanbul'daki tutsak hatıraları ile karşılaştırılıp değerlendirilen bu eser, daha sonra Fahir İz tarafından Arap harfli olarak yayımlanmıştır⁵. Sözü edilen eser ayrıca Cemil Çiftçi tarafından *Malta Esirleri* adıyla dil içi çevirisi yapılarak yayımlanmıştır⁶.

Tutsaklık anıları bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer metin, hiç şüphesiz on altıncı yüzyılda Akdeniz'de korsanlara esir düşen Abdi Çelebi'nin mektudur. Halil Sahillioğlu tarafından yayımlanan söz konusu bu mektup, Mısır'da Reşid iskelesinden Eğridirek gemisine binen Abdi Çelebi'nin ve diğer yolcuların İskenderiye yakınlarında Şirden Burnu'na gelindiğinde Rodos sancağı taşıyan korsanlar tarafından tutsak edilmesi, Messina'ya götürülmeleri, Macuncuzade'de olduğu gibi iki yüz altınlık fidye müzakereleri, esir fiyatları, penceresiz bir zindanda bir darı ekmekle beslenmeleri vb. konuları içerir. Sahillioğlu bu mektubun önemini, Türk esirlerinin Batıdaki esaret günleri hakkında bir nebze daha bilgi edinmek ve on altıncı asrın ilk yarısında Akdeniz tarihinin özel bazı noktalarını o günleri yaşayan bir şahıstan öğrenebilmek olarak değerlendirir⁷. Cemal Kafadar, adı geçen eserinde esaret anılarını konu edinen eserleri topluca değerlendirerek II. Selim (1566-1574) zamanında İtalyanlara esir düşerek Roma'da dört yıl kalan bir kişinin esaret anılarını yazdığı bugün elimizde olmayan eserden on yedinci yüzyılda Rodos'ta esir düşmüş bir Osmanlı kadısının kaleme aldığı anlatı ve kahramanının bir korsan gemisinin kaptanı olduğu anlaşılan "*Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan*" adlı mektuba değin geniş bir esaret anlatıları dökümü verir⁸.

Üzerinde durulacak olan Temeşvarlı Osman Ağa'nın otobiyografisi de sözü edilen gelenek çerçevesinde esirlik anlatıları bağlamında önemli bir eser olarak değerlendirilmektedir. Temeşvarlı'nın söz konusu otobiyografik metni, dil, tarih, folklor, kültür tarihi vb. ilgilerle de incelenebilir olmasına karşın, bu yazıda Temeşvarlı'nın yaşamöyküsü zaman ve mekân ekseninde yani Viyana Kuşatması ve Tuna Nehri bağlamında ele alınıp değerlendirilecektir.

II. Viyana Kuşatması'nın (1683) on yedinci yüzyıl Osmanlı tarihinde en önemli olaylardan biri olduğu bütün tarihçilerin fikir birliği ettiği bir konudur. Bu bozgun, Osmanlı gerileme döneminin başlangıcı kabul edilir. Osmanlı tarihinin oldukça buruk bir sayfası olan bu kuşatma hakkında en kişisel bilgilere şüphesiz Richard F. Krutel ve Esat Mermi Erendor'un birlikte yayıma hazırladıkları *Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü*'nde rastlıyoruz. 10 Temmuz ile 14 Eylül 1683 tarihlerini

⁵ Parmaksızoğlu 1953, 77-85; İz 1970, 69-121; ayrıca Macuncuzade'nin kadılığı, şairliği, tutsaklığı, fidye meselesi ve şiirleri hakkında dikkat çekici bir değerlendirme için bk. Duggan 2001, 10.

⁶ Çiftçi 1996.

⁷ Sahillioğlu 1962, 241-256.

⁸ Geniş bilgi için bk. Kafadar 2009, 50-55.

kapsayan bu günce, İmparatorluğun teşrifatçıbaşısı (protokol sekreteri) Ahmet Ağa'nın tuttuğu notları içermektedir. Bozguna giden yolu gün gün tespit ederek bu yenilginin sebepleri üzerinde de kafa yoran Ahmet Ağa'nın metninde öne çıkan özellikler 'nesnellik, zamana uygunluk, ayrıntılı anlatım'dır⁹. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Belgrad'ta başının vurulmasıyla sonuçlanmış olan bu bozgun, üzerinde durulan Temeşvarlı Osman Ağa'nın otobiyografik metni bağlamında da onun esir olmasına giden yolun başlangıcı olmuştur. Temeşvar Kalesi'nde doğan, babası gibi asker olan bu Osmanlı sipahisi'nin gözünde bu bozgun otobiyografik metinde şöyle yer bulmuştur:

*"Bu hâl, kardeşimiz evlenip bizler bulûğa erince (ye kadar sürdü). Kardeşim ile bir yerde oturup ve bazı hocalardan okumak yazmak öğrenip Viyana muharasına gelince ortalık karışıp ceng ü cidâl başlayıp kardeşim bir iki sene askere tayin (olunup) ve bayrağı ile varıp Satmar ve Kaşa neferlerinde (takımıyla) birlikte (düşmana) yürümüştür"*¹⁰.

On yedinci yüzyılın ikinci, on sekizinci yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir Rumeli Türkü olan Temeşvarlı Osman Ağa, genç yaşlarda orduya katılarak fârisân-ı Evvel Ocağı'nda sınır boyu süvari subayı olarak görev yapmıştır. Viyana bozgunundan ortalık karışıp onun deyimiyle "*ceng ü cidâl başladıktan*" dört yıl sonra yani 1687 yılında almış olduğu bir görev onun yaşamının dönüm noktası olacaktır. İstanbul'dan Arad Kalesi muhafızları için gönderilen maaşı Lipova Kalesi'ne kadar götürme işi Temeşvarlı'nın birliğine verilir. Muhafız maaşları kaleye götürülür, ancak dönmeye fırsat kalmadan kale Avusturyalılar tarafından kuşatılarak şartsız olarak teslim alınır. Yaşlılar dışında kale halkından herkes esir olarak Avusturya subayları arasında paylaşılır. Temeşvarlı bu durumu şöyle aktarır:

*"Kale içinden dörder beşer ve (bundan) ziyade ve (ya) eksik adamlar, avratları ve uşakları ile çıkarken, eğer kangısının silahı var ise kapıda alınıp salt dışarı giderken, yol üzerinde duran askeri soldadlar, aralıklarla, birer ikişer adamı yahut avrat ve uşakları zorla çekip derhal soyup bazıları geri verilmeyip karşı koyanı öldürüp üzerinde bulunan her ne ise alıp; bu minval üzere (askerler) biri birlerini görüp, diğerleri dahi böyle yapıp dışarı ordu(gâha) varınca (ya kadar) çokca insan ve avratları katl(edip) soyup, bazılarının karınlarını yarıp, akçe yutmuştur diye ararmışlar; hepsinin yol üzerinde çırılçıplak leşleri yatıp dururlar. Avusturya zabitleri bu durumu ne kadar önlemek murad eyledilerse de mümkün olmayıp, hatta gördüğümüz üzere, ceneraller, at üzerinde Müslüman soyup kat edenlerin birkaçını tüfek ile vurup öldürmüşlerdir. Gine de diğerleri umursamayıp soyguna devam etmişlerdir. Bizler Lipova beği ve kadısı, a'yânları ile altmış adamdan ziyade hep birden çıkıp önümüzden ve ardımızdan ceneraller ve zâbitler, at üzerinde bizi koruyarak götürürken gine askerler yanlardan bazılarımızın eteğinden çekip soygun eylemek isterler idi"*¹¹.

Avusturyalıların yüksek fidye talebinden kaçınmak için yalnızca bir nefi çuha dolması, bir kızıl iskerlet çuha, sıkma çakşır, serhatli kuşağı kaytan kuşak, kırmızı bir kalpak alıp yüzünü gözünü tozlayarak düşmana teslim olan Temeşvarlı ve yanındaki esirler efendileri olacak Avusturyalı subayların yanına getirilirler. Esir paylaşımı sonucu Osman Ağa, Fischer adlı bir teğmene düşer. Temeşvarlı, "ağa"sını ve ilk çileli günlerini metnin devamında şöyle anlatmaktadır:

⁹ Krutel – Erendor 2005.

¹⁰ Tolasa 2004, 62-63.

¹¹ Tolasa 2004, 71.

“Ağamız olan Layednand Fişer demek ile tanınmış bir Avusturyalı (idi); Prinç Lüvi Generalin piyade alayında Oditor Layednand imiş; yani, “alay kadısı” demek olur. Bir kasîrül-kâme kimse idi. Gerçekten yüksek akıl sahibi kimselerin dedikleri gibi “Küllü tavilün ahmak ve küllü kasîrun fitne” dedikleri kadar var, bir mel’ün kimse imiş. Kendisinin bir direkli çadırı var ve yanında hizmet eder hizmetkârları olmayıp ancak Erdel vilayetinden ayartma bir Saks kızı var idi. (Bu kız), biraz karayağız, ancak gine işe yarar; genç, siyah kaşlı, iri yarı (ve) bir hoşça boyda olup (ağamız) o kızla bazı vücud hizmetlerini görürdü... Bizi kendi çadırına getirdikte, kendisiyle söyleşmek bilmem. İşaret ile bizden akçe sordu. “Akçe yokdur” diye işaret eyledik. Bununla kanaat etmeyip bizi bütün soyup uryan kılıp, hepsinden sonra “hâşâ mine’s-sâmiîn” edep yerimi kendi eli ile yoklayıp, bir şey bağlı olmasın diye araştırıp, akçe bulmadığı ile gine kendisi (benim) kisveyi verip Profoz tarafından bir demir getirip, bir elimi ve ayağımı zincir ile kilitleyip...”¹².

Böylelikle on iki yıl sürecek esirlik yaşamı başlamış olur. Bu 1699 yılında imzalanacak Karlofça antlaşmasının getirmiş olduğu barış ortamına kadar sürüp gider. Temeşvarlı önce efendisi Fischer ile azad edilme parası üzerine anlaşılır. Arkadaşını rehin bırakarak altmış altın bulmak için Temeşvar’a gider, ancak dönüşünde Tuna Nehri’nde Sırp askerleri tarafından soyulur¹³.

Canını zor kurtaran Temeşvarlı, geri döndüğünde limanda tesadüfen kendisini soyanları görür ve efendisi Fischer’e haber vererek onları yakalattırır. Böylece efendisine parasını vermiş olur, ancak bu defa da efendisi çeşitli bahaneler uydurmaya başlar. Pek çok badireler atlatan Temeşvarlı teğmen Fischer’den kurtulur, ancak bir generalin esiri olur ve kurtarmalık parası da arada kaynamış olur. General öldükten sonra karısı Osman’ı hizmetinde çalıştırmak ister, ancak Osman buldukları yeri beğenmediğinden Generalin karısı onu Viyana’ya kendi yakınlarının yanına gönderir. Viyana’da ilkin sıkıntı çeken Osman, sonra dürüstlüğü ve efendiliğiyle kendini sevdiren ve orada yedi yıl kalır. Birçok yeri gezer, başından pek çok olaylar geçer, pasta ve şekerleme yapmasını öğrenir. Burada dil öğrenip bilgi, görgü ve deneyimlerini artırır. Viyana’da geçirdiği günler bir tutsaktan ziyade özgüveni artmış, etrafıyla iletişim kurabilen, güvenilir, çevresi tarafından çok sevilen bir adamdır. Burada da eski günlerinde olduğu gibi her şeyi ayrıntıları ile günü gününe yazmayı ihmal etmez. Bu günlerde efendisi kadınının kaftancısı olan Margrita adlı on beş yaşındaki kız ona âşık olur. Bu durumu açık yüreklilikle şöyle dile getirir:

“Yaz eyyamlarında idik. Saray içinde bir küçük ahır (vardı), kemerli oda gibi. İçinde ancak iki binek at durup ve benim yatağım dururdu. Bir gün, seher vakti, cümle halk uykuda iken, kadınıımızın kaftancı kızı Margrita ismiyle müsemma, on beş yaşında bir mahbûbe, kara gözlü, memeleri iki tane turunca benzer, gayet latîf sıfatlı kız idi; gelip yatağımıza binip, yanımızda yatıp beni iki kollarıyla kuçup bûs eylemek(e) başlayınca, gözüm açıp ne görsem! Hiç beklenilmeyen bir durum vâki olup, “Aceb bu düş müdür, hayal midir?” diye tefekkür ederdim. Nutka gelip dedim ki, “Kadın kız, ne acebdir, siz bu fakire tenezzül edip böyle yere geldiniz ve bize bu defa rağbet yüzünü gösterip teşrif eylediniz!” deyince, cevabında “Benim canım, gönül bir beladır, dilediği yere düşer. Ben

¹² Tolasa 2004, 74.

¹³ Temeşvarlı'nın otobiyografisinde bugün için anlamakta zorlandığımız arkadaşını rehin bırakarak kurtuluş parası bulma yani ‘baha kesme’, ‘fidye-i necat’ ve bu diplomatik gelenek için bk. Parmaksızoğlu 1953, 80-81; Eroğlu 2007, 131-145.

sana çokdan aşışım; ancak derûnumda gizlerdim... Lutf edip bizi bırakıp gitme. Ben seninim. İşte benden ne dilersen eyle; sana teslimim” deyip hem beni öpüp yalvarır; ve hem gözlerinden yaş, yüzüme döne döne dökülüp akar... ”¹⁴.

Bu duruma hem şaşırın hem de “hakikat üzre mi yoksa bir düzme iş mi” diye işkillenen Temeşvarlı, bir yandan da nefsinin ağır basmasıyla kendisinin de yirmi yaşında olduğunu, “ziyade ateşli vakitler” içinde olduğunu, bundan dolayı kıza bir miktar “derâğuş” ettiğini, “buselerini alıp, o yanın bu yanın okşadığını” ama “o taze biz dahi genç” diyerek iki ateşin birbirine dokununca elbette yanacağını, evvelki esirlik belasından daha müşkül duruma düşeceğini düşünüp temkini elden bırakmaz ve sözlerine şöyle devam eder:

“... kendimi tutup, bir gayri kabâhat etmedik. Gerçi kız muntazır idi; ammâ, biz mukayyed olduk. Bazı meskût cevap ile savuşturunup def eyledik. Bir iki günden sonra, bir iki defa dahi gelip, her defasında bizi yoldan çıkarmak murâdı olmakla, daha sonra, ahır kapısını iç taraftan kapayıp yatardık. Kız gelip (kapıyı) vururdu. Hiç mukayyed olmayıp mühim etmezdik”¹⁵.

Nihayet 1699 yılı gelir ve Karlofça’da imzalan antlaşmayla hava yumuşar ve bütün Türk esirler yurtlarına geri dönmenin bir yolunu aramaya koyulur. Temeşvarlı Osman, o günlerdeki izlenimlerini şöyle aktarır:

“Böyle olunca, Târih-i İsa aleyhisselâm’ın bin yedinci yüz senesinde, bi-emrillâhi teâlâ, Devlet-i Osmaniyye ile Devlet-i Çasariyye aralarında, bazı tavassuta sebep ile, sulh ve salâh olunmak için Karlofça adlı yerde (her iki devletin) mahsus vekiller toplantısı olup, (arada geçen) pek çok mükâleme ve mutâlebeden sonra, en nihayet (her şey) bir kalıba dökülüp, (böylece) iki taraf arasında sulh ve salah akd olunup, sulh müjdesiyle, Varadin tarafından bir ulak borusunu çalarak Viyana kalesi aşırı geldiğini gördük. İki taraftan “sulh olundu” diye, halk ağzında (bu haber) yayılmakla, etrâf ve eknâfda olan Müslüman esirleri, erkek ve(ya) kadın olsun, dönmüş ve(ya) dönmemiş olsun; çoğu (kendi) vilayetleri tarafına çıkmak(a) sa’y (ediyorlardı). Kimi kardinal Koloniç marifetiyle, kimi tebdil (halde) ve (daha) bazı fırsat ile etraflardan gelip, birbirleriyle cem olup bölük bölük (kendi ülkelerine doğru) çıkmaya başladılar”¹⁶.

Osman Ağa da gitmek için bir çare düşündü; ancak bu isteğini efendisine açması olanaksızdı. Kaçmaya karar vererek ikisi kadın dört arkadaşıyla bu planını uygulamaya koydular. Kimi Tuna Nehri’nden gemilerle kimi karadan ölüm tehlikeleri atlatarak o zaman için bir Osmanlı toprağı olan Belgrad’a ulaşmayı kafasına koydular.

Rumeli Türkü için pek çok şey ifade eden Tuna, Temeşvarlı Osman Ağa’nın yaşamında da önemli bir mekân olarak dikkat çeker. Yahya Kemal, “Balkan’a Seyahat” [Dergâh, no: 14, 5 Teşrinisânî 1921] adlı yazısında “Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna’dır, dağ varsa Balkan’dır” demektedir. Kara ormanlardan doğarak batıdan doğuya 2840 kilometrelik bir yoldan sonra Karadeniz’e dökülen bu görkemli nehir; Almanya, Avusturya, Macaristan, Slovakya, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Ukrayna sınırlarından geçmektedir. Rumeli Türklüğünün çok

¹⁴ Tolasa 2004, 135-136.

¹⁵ Tolasa 2004, 136.

¹⁶ Tolasa 2004, 169-170.

önemli bir simgesi olan Tuna, önemli bir ulaşım yoluydu¹⁷. Osmanlı donanmasının Tuna'ya has filosunun adı 'İnce Donanma'ydı. Yine iki yıl Tuna kıyısındaki bir şehirde kadılık yapan *Meşâirü'ş-Şuarâ* adlı tezkirenin yazarı Âşık Çelebi, Tuna'yı o kadar sevmiştir ki Tuna hakkında bir kaside bile yazmıştır¹⁸. Bununla birlikte Tuna'yı anlatan pek çok türkü bugün bile hafızamızdadır. Temeşvarlı için ise Tuna, ne Yahya Kemal ne Âşık Çelebi'de olduğu gibi duygusal olarak gönül bağlanılan bir yer olmaktan ziyade bir kaçış mekânı, özgürlüğe giden bir nehirdir. İki kadın dört arkadaşıyla bir evde gizlenirken planladıkları kaçışın ilk aşaması Tuna üzerindedir. Bu kaçış öyküsü, Temeşvarlı tarafından büyük bir heyecanla şöyle dillendirilir:

"(yola koyulduk). Kılavuzlar ile Tuna nehri kenarına doğru giderken tahminen on adım (kadar), olduğumuz evden (henüz) ayrılmadan, bir su kuyusu içine düştüm. Amma kuyu derin değil imiş. Kuşağımdan yukarıya değin, ıslanıp çıkıp öyle yaş (yaş), kayık yanına, Tuna kenarına geldik. Amma kayığa nazar edip (gördük ki): Tuna nehrinin piyade kayıkları tabir olunur ve (içine) ancak iki kişi oturur kadar bir kayık olup, (biz) dört kişi, beşincisi kılavuz, uşaktan gayri, (hep birlikte) kayık içine girince, birbiri yanında istif oturup, kayık ancak bir parmak (kadar) suya beraber kaldı. Eğer azıcık rüzgâr olup yahut kayık sallanmak lazım gelirse, Tuna'ya gark oluruz"¹⁹.

Piyade kayıkları ile Tuna kıyılarındaki karakollardan gizlenerek neredeyse Temeşvarlı'nın deyimiyle 'batayazarak' Karlofça'ya yanaşırlar. Buradan sonra kara yolculukları da binbir zahmetle devam eder. Ancak talihleri onlara yardım edip Belgrad'a varırlar ve özgürlüklerine kavuşurlar. Osman Ağa daha sonra memleketi Temeşvar'a gelir. Aile ve akrabasından pek az kimse kalmıştır. Temeşvarlı'ya eski görevi tekrar verilir ve bununla birlikte resmi olarak tercümanlık yapmaya başlar. Yıllar sonra Rumeli şehirlerinin elden çıkma sürecini de Temeşvarlı büyük bir hüznle gözlemler. Doğduğu, büyüdüğü yerlerin büyük acı ve kederlerle tek tek elden çıkmasıyla birlikte Temeşvarlı İstanbul'a göç etmek durumunda kalır. Tophane Sempti'ne yerleşerek ömrünün geri kalanını burada geçirir.

Bu çalışma, Viyana kuşatması ve Tuna Nehri kesişmesinde bir Rumeli süvarisinin esaret anılarını ele almıştır. Temeşvarlı'nın otobiyografik metni, Hristiyanların eline düşmüş Müslüman bir esirin şahsi gözlemlerini vermesi, kültür tarihi ile ilgili çok önemli bilgiler aktarması ve Rumeli Türklüğüne ait folklorik öğelerin satır aralarında okunabilme olanağını vermesi bakımından da incelenebilecek önemli bir eserdir.

¹⁷ Ayvazoğlu 2008, 503-504.

¹⁸ Kılıç 2002, 419-435.

¹⁹ Tolasa 2004, 202.

BİBLİYOGRAFYA

- Ayvazoğlu 2008 B. Ayvazoğlu, *Yahya Kemal, "Eve Dönen Adam": Ansiklopedik Biyografi*. İstanbul 2008.
- Çoşkun 2011 V. S. Çoşkun, *Zaîfî'nin Sergüzeşt-nâme'si*. İstanbul 2011.
- Duggan 2001 T. M. P. Duggan, "Ma'cuncu-Zade Mustafa Efendi: Ottoman Judge, Poet and Prisoner for Ransom". *Turkish Probe* (2001) 10.
- Erendor 1998 E. N. Erendor, *Temeşvarlı Osman Ağa'nın Anıları*. İstanbul 1998.
- Eroğlu 2007 H. Eroğlu, *Osmanlılar: Yönetim ve Strateji, Osmanlı Diplomasi Tarihinden Bir Kesit: Rehin Bulundurma*. İstanbul 2007.
- Gökalp 2009 H. Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. İstanbul 2009.
- İz 1970 F. İz, "Macuncuzade Mustafa'nın Malta Anıları, Sergüzeşt-i Esiri-i Malta". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1970) 69-121.
- Kafadar 2009 C. Kafadar, *Kim var imiş biz burada yoğ iken [Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun], Ben ve Başkaları: On Yedinci Yüzyıl İstanbul'unda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anlatılar*. İstanbul 2009.
- Kılıç 2002 F. Kılıç, *Tuna Kasidesinin Düşündürdükleri, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara 2002.
- Kreutel – Erendor 2005 R. F. Kreutel – E. N. Erendor, *Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü*. İstanbul 2005.
- Levend 1968 A. S. Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye I". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1967) 111-112.
- Macuncuzade Mustafa Efendi Macuncuzade Mustafa Efendi, *Malta Esirleri, Ser-güzeşt-i Esiri-i Malta*. Haz. C. Çiftçi. İstanbul 1996.
- Olgun 1972 İ. Olgun, "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı". *Türk Dili Anı Özel Sayısı XXV* 246 (1972) 403-427.
- Parmaksızoğlu 1953 İ. Parmaksızoğlu, "Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 8 (1953) 77-85.
- Sahillioğlu 1962 H. Sahillioğlu, "Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebi'nin Mektubu". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 17 (1962) 241-256.
- Sakin 2008 O. Sakin, *Bir Osmanlı Askerinin Sıradışı Anıları Temeşvarlı Osman Ağa 1688-1700*. İstanbul 2008.
- Tolasa 2004 H. Tolasa, *Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa: Bir Osmanlı Sipahisi ve Esirlik Hayatı*. Ankara 2004.